

θέση των αμερικανικών πανεπιστημίων στην αμερικανική κοινωνία όσο και η εσωτερική δομή τους δεν επιτρέπουν καμιά αλλαγή τέτοιας εμβέλειας χωρίς τη ρητή συγκατάθεση των τελευταίων. Τα ίδια τα πανεπιστήμια δεν υπόκεινται εν προκειμένω στις απόψεις και στις προτιμήσεις των φοιτητών τους, γιατί είναι αυτοί που πληρώνουν. Η μάχη του Μπλουμ δεν θα μπορούσε λοιπόν να κερδηθεί αν δεν πείθονταν οι ίδιοι οι πανεπιστημιακοί, διδάσκοντες και διδασκόμενοι, να αλλάξουν άρδην τις πεποιθήσεις τους. Τούτο σημαίνει πως το προνομιακό πεδίο της μάχης δεν θα μπορούσε –και δεν μπορεί– να είναι άλλο από εκείνο της πανίσχυρης στην Αμερική κοινής γνώμης: αν αυτή «διαφωτιστεί» κατάλληλα, τότε μπορεί να ασκήσει εύκολα την απαιτούμενη αποτελεσματική πίεση. (Μην ξεχνάμε ότι οι Αμερικανοί φοιτητές έχουν κι αυτοί γονείς).

12. Όπως είναι παγκοσμίως γνωστό, η κοινή γνώμη πείθεται με επιχειρήματα που είναι σαφή και ευκρινή, για να θυμηθούμε και τον Καρτέσιο. Τι μπορεί δε να είναι σαφέστερο και ευκρινέστερο από έναν εχθρό με το πρόσωπο του ίδιου του διαβόλου; Ίσως δεν είναι δυνατό να μεταφερθεί αυτοόσιο στην Αμερική το τρίπτυχο «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια», αλλά αντικαθίσταται εκεί επάξια από τον Ορθό Λόγο, τις Αιώνιες Αξίες και την Ηθική. Πράγμα που σημαίνει πως ο Ντερντά, ο Φουκώ και όλοι της παρέας τους κατηγορήθηκαν για όλα τα Μεγάλα Κακά: σοφιστές, στρεψόδοκοι, διαλυτικοί, μηδενιστές, ανενδοίαστοι υπονομιευτές κάθε αξίας και κάθε κανόνα. Μέσα από ένα απίστευτο αμάλγαμα ονομάτων που δεν έχουν απολύτως τίποτε να κάνουν μεταξύ τους, «επιχειρημάτων» που επικαλούνται τα κατώτερα ένστικτα των αναγνωστών τους, «διατριβών» που στηρίζονται αποκλειστικά σε φράσεις αποκομμένες από κάθε συμφραζόμενο και σε εντυπωσιασθηρικά δημοσιογραφικά ευρήματα που μεταφέρονται ανεξέλεγκτα ως αυθεντικά αποφθέγματα των κρινόμενων, η πανεπιστημιακή και η συναφής πολιτική συντήρηση έδωσε και συνεχίζει να δίνει με πάθος τον καλόν της αγώνα. Άλλωστε τα ανακλαστικά της εποχής του μακαρθισμού δεν έχουν ακόμη σβήσει ολότλητα.

13. Ο αγώνας αυτός δεν μαίνεται μόνο στο εσωτερικό της Αμερικής. Η αμερικανική πανεπιστημιακή (και όχι μόνο) συντήρηση έχει τα σαφή ευρωπαϊκά της ερείσματα. Αρκεί να θυμηθούμε τις περιπέτειες του Ντερντά όταν ένα τμήμα του άκρως ευυπόληπτου Πανεπιστημίου του Καίμπριτζ τόλμησε να προτείνει την απονομή σε αυτόν ενός τιμητικού διδακτορικού διπλώματος ή να αναλογιστούμε την κομματικο-φιλοσοφική πολιτική που ακολουθεί η σχετικά πρόσφατα ιδρυθείσα Ευρωπαϊκή Εταιρεία υπέρ της Αναλυτικής Φιλοσοφίας (European Society for Analytic Philosophy), με ουσιαστική έδρα το Παρίσι και ένθερμοι εκπροσώπους σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Εν προκειμένω δεν είναι τυχαία η διεθνής επιτυχία του ιδιοτελέστατου και πολλαπλώς ελαφρού (για να μην πω τίποτε χειρότερο) πονήματος *La Pensée* '88 των Luc Ferry και Alain Renault. Σε ό,τι αφορά τα καθ' ημάς δε, και ανεξάρτητα από τις ελληνικές ιδιομορφίες ή του πώς εκτιμά ο καθένας μας τα συναφή επιχειρήματα, αρκετοί θα θυμούνται τη διαμάχη που ξέσπασε πριν λίγα χρόνια μεταξύ ορισμένων «μοντέρνων» και ορισμένων «παραδοσιακών» κριτικών της λογοτεχνίας.

14. Το *Social Text* είναι ένα σοβαρό και έγκυρο αριστερό περιοδικό με κύριο χώρο αναφοράς αυτόν των «πολιτισμικών σπουδών». Προφανώς δημοσιεύει άρθρα που μπορούν να εγείρουν ενστάσεις κάθε λογής ενώ ίσως δεν απέφυγε, κάποιες φορές, και άρθρα που εκφράζουν τη «μεταμοντέρνα» σύγχυση. Μολονότι όσοι έχουν και την παραμικρή σχέση με περιοδικά οιοδήποτε είδους γνωρίζουν πολύ καλά πως είναι αδύνατο να προφυλάξουν τους εαυτούς τους αποτελεσματικά από εξαπατήσεις τύπου Σόκαλ, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε εκ των υστέρων ότι η δημοσίευσή του επίμαχου άρθρου συνιστούσε «λάθος». Όχι απλώς ακαδημαϊκό λάθος, αλλά κάτι χειρότερο: λάθος πολιτικό. Κι αυτό γιατί η εν λόγω δημοσίευσή στη μερινή συγκυρία επέτρεψε τη συντονισμένη επίθεση ενάντια στην πανεπιστημιακή (και όχι μόνον) αριστερά της Αμερικής. Καθώς δε η αριστερά αυτή, διατηρεί ισχυρές θέσεις στο εσωτερικό των αμερικανικών πανεπιστημίων, κάθε πλήγμα εναντίον της είναι κα-

λοδεχούμενο από τους αντιπάλους της που δεν είναι μόνον, που δεν είναι κυρίως, πανεπιστημιακοί. Ούτε μόνον Αμερικανοί. Πράγμα που σημαίνει ότι η διατήρηση ή μη διατήρηση αυτών των θέσεων συνιστά διακίβευμα κυριολεκτικά παγκόσμιας σημασίας. Ναι, ακόμη και στις λιμές για την αριστερά μέρες που διάγουμε.

Με αυτά τα δεδομένα, νομίζω πως το γιατί η «υπόθεση Σόκαλ» έτυχε αυτής της κυριολεκτικά τρομερής δημοσιότητας μπορεί κάπως να εξηγηθεί.

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΟΚΑΛ¹ του Κώστα Γαβρόγλου

Η ΥΠΟΘΕΣΗ Σόκαλ, πάνω απ' όλα, είναι μία υπόθεση πολεμικής. Και όπως κάθε πολεμική δεν αφορά μονοσήμαντα ένα συγκεκριμένο θέμα αλλά στοχεύει σε πολλά. Η πολεμική αποτελεί ένα ενδιαφέρον και διασκεδαστικό είδος, ιδιαίτερα δε όταν, από την αρχή, γίνεται σαφές ποιοι είναι οι «δικοί μας» και ποιοι είναι οι αντίπαλοί μας. Η πολεμική έχει και έντονο προσωπικό χαρακτήρα. Το ίδιο σχεδιάζω να κάνω και εγώ. Θα σχολιάσω την πράξη του Σόκαλ, τους διάφορους που του έδωσαν άλλοθι, τα γενικότερα θέματα που θίγονται και θα τελειώσω με κάποια σχόλια για το φαινόμενο αυτό όπως βιώνεται στην Αμερική σήμερα.

1. Η πράξη του Σόκαλ ξαναθέτει επί τάπητος το εξαιρετικά σοβαρό πρόβλημα των κριτών και των διαδικασιών κρίσης των άρθρων που στέλνονται για δημοσίευση στα περιοδικά. Ξαναθέτει μεν το θέμα των κριτών αλλά γελοιοποιώντας και εξευτελιζοντάς το, υπονομιεύει ένα θεσμό συνώνυμο σχεδόν με την διαμόρφωση και ανάπτυξη μιας επιστημονικής κοινότητας. Αλλά υπονομιεύει και ένα θεσμό που εξασφαλίζει τον αναγκαίο μεθοδολογικό και θεματογραφικό πλουραλισμό χωρίς τον οποίο είναι αδύνατη η συνέχιση της οποιας επιστημονικής κοινότητας και της οποιας κριτικής συζήτησης. Ας δούμε, όμως, λίγο πιο προσεκτικά το θέμα των κριτών στα περιοδικά. Είναι γνωστό ότι δεν υπάρχουν ενιαίοι κανόνες κρίσης των άρθρων και αυτό πρέπει να το θεωρήσουμε

σαν μία από τις θετικές κατακτήσεις της επιστημονικής κοινότητας. Η έκδοση των περιοδικών και η κρίση των άρθρων αποτελούν, πιστεύω, διαδικασίες που μακροπρόθεσμα εξασφαλίζουν, κυρίως, τον πλουραλισμό στις προσεγγίσεις και, δευτερευόντως, την ποιότητα των άρθρων. Η ιστορία κάθε γνωστικού πεδίου υποδηλώνει πως τα μέλη της αντίστοιχης κοινότητας έχουν διαμορφώσει πολύ πιο σύνθετους κανόνες αποδοχής, ανάδειξης και καθιέρωσης της ποιότητας των άρθρων από το να θεωρούν ότι άρθρα που δημοσιεύονται σε «αυστηρά» περιοδικά είναι καλά και τα υπόλοιπα μέτρια. Αλλά το θέμα είναι ακόμη πιο σύνθετο. Τι γίνεται, π.χ., όταν ένα περιοδικό δεν είναι σε θέση να βρει κριτές για μία κατηγορία άρθρων που τού στέλνονται; Τι γίνεται, π.χ., αν ένα περιοδικό έχει σαν πολιτική του (και υπάρχουν τέτοια περιοδικά) να δημοσιεύει μετά από υπόδειξη του αρχισυντάκτη και μία κατηγορία άρθρων χωρίς να έχει ζητηθεί η γνώμη των κριτών, ώστε το περιοδικό να είναι και ένα φόρουμ για περιθωριακό προβληματισμό; Τι γίνεται, π.χ., αν η πολιτική ενός περιοδικού είναι να έχει τον τελευταίο λόγο ο αρχισυντάκτης, οπότε, μπορεί να δημοσιεύονται άρθρα για τα οποία οι κριτές είχαν αρνητική γνώμη ή οι κριτές να είχαν θετική γνώμη και τα άρθρα να μην δημοσιεύονται. Όλα αυτά δεν είναι φανταστικά σενάρια και έχω – όπως είμαι σίγουρος και πολλοί άλλοι – ανάλογη εμπειρία και ως κρινόμενος και ως κριτής εξαιρετικά έγκυρων περιοδικών. Το *Social Text* είναι ένα περιοδικό πολιτικής γνώμης και πολιτιστικών αναλύσεων που δημοσιεύει άρθρα μετά από συζήτηση ανάμεσα στα μέλη της συντακτικής επιτροπής χωρίς να στέλνονται σε κριτές. Δεν νομίζω ότι ήταν τυχαίο ότι ο Σόκαλ επέλεξε το συγκεκριμένο περιοδικό με την συγκεκριμένη πολιτική της συντακτικής ομάδας, γνωρίζοντας, είμαι σίγουρος, ότι η πρόθεσή να δημοσιεύσει σε αυτό ένας φυσικός ένα άρθρο με τόσο εντυπωσιακό τίτλο, θα κολάκευε το περιοδικό και, άρα, οι αντιστάσεις θα ήταν σχετικά μειωμένες. Έχει σημασία να διευκρινισθεί ότι η δημοσίευσή του άρθρου δεν έγινε αβασάνιστα. Η Συντακτική Επιτροπή δεν ήταν ενθουσιώδης αλλά δεν ήθελε και να αποθαρρύνει την δημοσίευσή, θεωρώντας

ότι η δημόσια ενασχόληση φυσικών με τους γενικότερους προβληματισμούς στους οποίους οδηγούν οι φυσικές επιστήμες, ήταν κάτι που έπρεπε να ενισχυθεί. Η αρχική τους απόφαση ήταν να ζητήσουν από τον Σόκαλ να τους στείλει ένα πιο σύντομο άρθρο. Ο ίδιος το αρνήθηκε και δεν δέχθηκε να παραλείψει, έστω ένα τμήμα, των αναλυτικών υποσημειώσεων, δηλώνοντας ότι οι υποσημειώσεις είναι αναγκαίες για να πεισθούν οι συνάδελφοί του φυσικοί. Θα κατηγορηθώ, ενδεχομένως, ότι καταλογίζω διάφορες προθέσεις στον Σόκαλ, άσχετες με το θέμα μας. Δεν νομίζω. Η ηθική στην άσκηση της οποίας επιστήμη, αλλά και το ήθος των επιστημόνων είναι ένα από τα θέματά μας. Εξηγούμαι: Ο Σόκαλ έπαιξε και κέρδισε. Αυτό, όμως, που είναι πιο ανησυχητικό, δεν είναι αν έπαιξε και κέρδισε, αλλά ότι αν έχανε, δεν θα το γνωρίζαμε. Δηλαδή, αν το άρθρο του δεν δημοσιεύονταν, ο Σόκαλ δεν θα είχε εκθεθεί. Τι θα μπορούσε να είχε κάνει ώστε να παίξει έντιμα και με ανοικτά χαρτιά; Αυτό που συνήθως γίνεται σε ανάλογες περιπτώσεις. Να καταθέσει σε κάποιο έμπιστό του άτομο, ένα φάκελο με ένα γράμμα με εντολή να δημοσιευτεί μετά από ένα διάστημα και όπου θα εξιστορούσε τι θέλησε να κάνει. Τότε και στην περίπτωση που το άρθρο δεν δημοσιεύονταν θα είχαμε την δημόσια ομολογία του ότι έχασε. Ενώ έτσι, μονά-ζυγά κερδίζει ο Σόκαλ. Αλλά μια που αναφέρομαι στο ήθος των επιστημόνων, ο Σόκαλ παραβίασε και έναν άλλο άρρητο αλλά εξαιρετικής σημασίας κανόνα στην συγκρότηση της επιστημονικής κοινότητας. Ότι η πράξη αποστολής ενός άρθρου για δημοσίευση προϋποθέτει την εντιμότητα του συγγραφέα, ότι η μοναδική του πρόθεση είναι να δημοσιοποιήσει τις απόψεις του, ότι δεν έχει πρόθεση «να την φέρει στην συντακτική επιτροπή» και ότι έχει συνείδηση πως οι σχέσεις συγγραφέα και συντακτικής επιτροπής είναι εξ ορισμού μη ισότιμες. Σε αντίθεση με πάρα πολλές άλλες διεργασίες, η σχέση συγγραφέα-συντακτικής επιτροπής δεν μπορεί να κωδικοποιηθεί με κοινά αποδεκτούς κανόνες. Αν ένα περιοδικό δεν θέλει να δημοσιεύσει ένα άρθρο, ο συγγραφέας δεν είναι σε θέση να προσφύγει πουθενά για να «βρει το δικό του». Το

μόνο που μπορεί να κάνει, αφού εξαντλήσει την επιχειρηματολογία του, είναι να προσπαθήσει να το δημοσιεύσει αλλού. Αυτή ακριβώς η συναίνεση ανάμεσα στα μέλη της επιστημονικής κοινότητας αποτελεί και την βαθύτερη εγγύηση του πλουραλισμού. Ο (αυτο)αποκαλούμενος αριστερός Σόκαλ επέδειξε ένα ήθος, όχι ενός ακαδημαϊκού, αλλά ενός μικροκομπιναδόρου που προσπάθησε να πιάσει την καλή σ' έναν ακαδημαϊκό κόσμο – που και ο ίδιος με τέτοιες κινήσεις συμβάλλει στη διαμόρφωσή του – και που λίγα έχει να ζηλέψει από την νεοφιλελεύθερη ζούγκλα των χρηματιστηρίων. Συνειδητά χρησιμοποιώ τις εκφράσεις κέρδισε-έχασε και όχι ότι ο Σόκαλ έκανε ένα πείραμα και πέτυχε το πείραμά του. Βέβαια ο Σόκαλ και πολλοί υποστηρικτές του μιλούν για πείραμα που πέτυχε. Η σημειολογία είναι προφανής. Όλοι γνωρίζουμε ότι από τα πειράματα προκύπτουν αλήθειες. Και για αυτό επιμένουν πολλοί ότι έγινε ένα πείραμα. Ας αντιπαρέλθω το εξαιρετικά επικίνδυνο και αμφισβητούμενο στοιχείο που έχει να κάνει με την έννοια του κοινωνικού πειράματος. Αλλά αν ο Σόκαλ ήθελε να κάνει ένα πείραμα, θα όφειλε ως καθηγητής φυσικής που είναι να γνωρίζει ότι δεν καταλήγουμε ποτέ σε κανένα απολύτως συμπέρασμα όταν έχουμε ένα και μόνο αποτέλεσμα αλλά επαναλαμβάνουμε το πείραμα. Δηλαδή, σε ποιο συμπέρασμα θα έπρεπε να καταλήξουμε αν ο Σόκαλ έστελνε το ίδιο άρθρο ταυτοχρόνως σε δύο περιοδικά και το ένα το δημοσίευε ενώ το άλλο αρνούταν να το δημοσιεύσει; Ή αν έκανε το εξής: να διαμόρφωνε το συγκεκριμένο άρθρο σε, ας πούμε, τέσσερις μορφές με διαφορετικές διαβαθμίσεις όπου η μία μορφή θα είχε τον μέγιστο αριθμό με αρλούμπες, μία άλλη θα είχε τον λιγότερο, και θα υπήρχαν ενδιάμεσες κατηγορίες και να έστελνε τις διάφορες μορφές σε διαφορετικά περιοδικά. Σε τι συμπέρασμα θα οδηγούμασταν αν π.χ., δημοσιεύονταν η δεύτερη και τέταρτη μορφή και απέρριπταν την πρώτη και τρίτη; Τα διάφορα ερωτήματα είναι προφανώς ρητορικά και τίθενται για να υποδηλώσουν όχι για το πώς θα μπορούσε να είχε γίνει ένα πείραμα, αλλά το ότι δεν είναι δυνατό να καταλήξει κανείς σε καθένα απολύτως σοβαρό συμπέρασμα με τέτοιες κινήσεις.

Γι' αυτό και υποστηρίζω ότι ο Σόκαλ έπαιξε και κέρδισε. Το ενδιαφέρον στοιχείο, όμως, είναι ότι ενώ όλοι έχουμε την αίσθηση ότι κέρδισε, εγώ τουλάχιστο, δεν είμαι καθόλου σίγουρος τι είναι αυτό που κέρδισε. Σίγουρα φήμη και χρήμα, όχι όμως μόνο.

2. Πολλοί θεωρούν ότι η δημοσίευση του άρθρου «θέτει προς συζήτηση διάφορα θεωρητικά ζητήματα». Πιστεύω ότι κανένα θέμα γύρω από το οποίο γίνεται η συζήτηση δεν είναι ούτε καινούργιο, αλλά το σημαντικότερο, ούτε και έχει προκύψει από την δημοσίευση του άρθρου. Ούτε τα προβλήματα αντικειμενικότητας, ούτε τα προβλήματα σχετικισμού, ούτε τα προβλήματα κριτηρίων εγκυρότητας της γνώσης, ούτε και τα προβλήματα ορθολογισμού είναι καινούργια και πρωτότυπα. Έτσι οι διάφορες φαντασματικές δηλώσεις, ακόμα και από νομπελίστες, ότι η δημοσίευση του άρθρου αποδεικνύει την ύπαρξη και δράση μιας κοινότητας που οι απόψεις της υπονομεύουν την άποψη περί της αντικειμενικότητας της φύσης και της αλήθειας των βασικών φυσικών νόμων όπως τους γνωρίζουμε σήμερα, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα νομιμοποιητικό άλλοθι για την αντιμετώπιση επίθεσης και ξέφρενη συκοφαντία που οι ίδιοι κάνουν ενάντια στην κοινωνική ιστορία των επιστημών.

3. Θα ήθελα, όμως να είμαι κατηγορηματικός και για τα άτομα που χρησιμοποιούν παραδείγματα από την ιστορία της επιστήμης στα πλαίσια είτε του φιλοσοφικού είτε του θεωρητικού τους προβληματισμού. Τέτοιου είδους αναφορές είναι απολύτως νόμιμες και θα πρέπει να ενισχύονται. Με μία όμως προϋπόθεση: Να γίνεται σαφές ότι η απλή χρήση τέτοιων παραδειγμάτων δεν συνιστά ιστορία και θα πρέπει να γίνεται μια προσπάθεια από τους ίδιους να χρησιμοποιούνται παραδείγματα που τα έχουν τουλάχιστον συζητήσει οι ιστορικοί ώστε να μην αναπαράγονται διάφοροι μύθοι, εγκυκλοπαιδικού τύπου διαπραγματεύσεις, δημοσιογραφικά κατασκευάσματα ή οι εν γένει προκαταλήψεις. Η ιστορία των επιστημών πραγματώνεται μέσα από συγκεκριμένους κανόνες άσκησης της και η αφηγηματική αναφορά σε γεγονότα – ακόμη και άγνωστα – του πα-

ρελθόντος δεν σημαίνει πως κάνουμε ιστορία. Όπως στην ιστορία έτσι και στην ιστορία των επιστημών, αφηγηματικά τουλάχιστον, δύο πράγματα και μόνο δύο έχουν σημασία: να διατυπωθεί το ιστορικό ερώτημα και να υπάρχει εξαντλητική εμπειρική έρευνα για να απαντηθεί. Φοβάμαι ότι πολλές φορές όταν καλοπροαίρετοι σχολιαστές συνδέουν με μεγάλη άνεση, ως πούμπε, την απροσδιοριστία στην κβαντομηχανική, με την αινιγματική οντολογική υπόσταση του ασυνειδητού στον Φρόιντ και τον ορθολογισμό στην αρχιτεκτονική του Bauhaus, εγώ μάλιστα μπορεί να τους θεωρώ συμπαθείς και γραφικούς, αλλά άλλοι, όπως οι λογής Σόκαλ, τους παίρνουν πολύ στα σοβαρά. Σε αυτό το σημείο, θα ήθελα να διευκρινίσω κατηγορηματικά ότι δεν έχω κανένα απολύτως πρόβλημα με τον χώρο της θεωρίας (ή της κριτικής ή του μεταμοντέρνου ή του όποιου προσδιορισμού για τον χώρο αυτό) και που χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι στις διαμάχες και πολεμικές που γίνονται προβάλλονται οι Derrida, Foucault κτλ. Παρά τις μεγάλες διαφορές μεταξύ τους, ο προβληματισμός που ορισμένοι από αυτούς έχουν επεξεργαστεί με εντυπωσιακή μαεστρία, έχει επηρεάσει και προσανατολίσει τις συζητήσεις και την θεματογραφία σε πολλούς κλάδους. Έχω, όμως, σοβαρότατες αντιρρήσεις με όσους θεωρούν ότι το έργο αυτών των στοχαστών συνιστά ιστορία της επιστήμης, κοινωνιολογία της επιστήμης ή, ενδεχομένως, και φιλοσοφία της επιστήμης. Είμαι κατηγορηματικά αντίθετος και όχι για συντηχιακούς λόγους: αν αυτό που κάνουν είναι ιστορία ή κοινωνιολογία της επιστήμης, για τα οποία μπορώ να μιλήσω με επάρκεια, τότε αυτό που κάνουν είναι εξαιρετικά χαμηλής ποιότητας. Δεν νομίζω, βέβαια, ότι οι ίδιοι ισχυρίστηκαν ποτέ ότι το έργο τους κατατάσσεται στην ιστορία ή στην κοινωνιολογία της επιστήμης.

Οι στοχαστές αυτοί είναι οι πιο γνωστοί εκπρόσωποι ενός υπό διαμόρφωση λόγου, ενός υπό διαμόρφωση γνωστικού πεδίου, μιας υπό διαμόρφωση κοινότητας. Και γνωρίζουμε πως, ιστορικά, όλες αυτές οι «διαμορφώσεις» δεν είναι δυνατό να πραγματοποιούνται σε κενό. Αντιθέτως, δημιουργούν τον δικό τους χώρο σπρώχνοντας, μετακινώ-

ντας και εκτοπίζοντας τα άλλα γνωστικά πεδία, ιδιοποιώντας έννοιες και μεθόδους από άλλους χώρους κτλ. Και η μετατόπιση των ορίων και η δημιουργία χώρου και λόγου της νέας κοινότητας δεν αφήνει ανεπηρέαστους τους υπόλοιπους χώρους και τους υπόλοιπους λόγους. Έτσι όσο επικίνδυνες είναι οι θέσεις που θέλουν να πετάξουν στο πυρ το εξώτερον αυτούς τους στοχαστές άλλο τόσο επικίνδυνες είναι οι στάσεις που θεωρούν ότι όλη αυτή η διανοητική παραγωγή και οι διαδικασίες δημιουργίας του νέου λόγου και χώρου θα αφήσει ανεπηρέαστες την ιστορία και φιλοσοφία της επιστήμης.

4. Θα ήθελα να διατυπώσω κάποιες θέσεις σχετικά με την ιστορία της επιστήμης. Η ιστορία της επιστήμης δεν ασχολείται με την διερεύνηση της αλήθειας των προτάσεων και απόψεων για την φύση που έχουν κατά καιρούς προταθεί. Δεν διερευνά αν η φύση είναι αντικειμενική και αν τα κριτήρια αποδοχής των θεωριών είναι αληθή. Πολλοί, πάρα πολλοί ιστορικοί, σίγουρα και εγώ, δεν έχουμε κανένα απολύτως πρόβλημα να δεχτούμε ότι η φύση είναι αντικειμενική και ότι υπάρχουν διαδικασίες που πιστοποιούν την μη σχετική αλήθεια διαφόρων προτάσεων και θεωριών. Πιστεύω, π.χ., ότι η θεωρία πως ο ήλιος είναι στο κέντρο και ότι γύρω του περιστρέφονται οι πλανήτες είναι απολύτως αληθής και η αλήθεια αυτή είναι ανεξάρτητη από πολιτισμικές προϋποθέσεις, κοινωνικές συνιστώσες και ιδεολογικές προσλαμβάνουσες. Με δεδομένα, όμως, όλα αυτά, τα προβλήματα για τον ιστορικό αρχίζουν μετά. Χρησιμοποιώ το παράδειγμα του ηλιοκεντρισμού, αλλά ό,τι ισχυριστώ ισχύει και για οποιοδήποτε άλλο παράδειγμα στην ιστορία των επιστημών. Εμένα ως ιστορικό με ενδιαφέρει πώς και γιατί μια σωστή και αληθής θεωρία όπως ο ηλιοκεντρισμός έκανε 150 χρόνια να καθιερωθεί στην Ευρώπη; Και πώς μια λανθασμένη θεωρία όπως του Πτολεμαίου που κυριάρχησε για 1500 χρόνια, συνέχιζε να ασκεί γοητεία και επιρροή ακόμη και σχεδόν δύο αιώνες μετά την πρόταση του ηλιοκεντρισμού από τον Κοπέρνικο το 1543; Πολλοί θα σκεφτούν ότι αυτό είναι αναχρονιστική ιστορία. Ότι για να κάνουμε ιστορία πρέπει να ξεχάσουμε το σήμερα και να βυθί-

σουμε τον εαυτό μας στο παρελθόν. Πιστεύω ότι αυτές οι απόψεις είναι ανόητες και αδιέξοδες. Είναι δυνατό να πείσω τον εαυτό μου ότι δεν γνωρίζω περί ηλιοκεντρισμού σαν προϋπόθεση για να μελετήσω την ιστορία της κοσμολογίας τον 13ο αιώνα; Το ερώτημα δεν είναι αν μπορώ να ξεχάσω το παρόν και τις αλήθειές του, θα κατανοήσει κανείς το παρελθόν ως αληθές παρόν του παρελθόντος. Δηλαδή, να κατανοήσει όλες τις διαμάχες, τις θεσμικές ρυθμίσεις, τις απαγορεύσεις, τις επιβραβεύσεις, την επικράτηση μιας συγκεκριμένης θεωρίας, την αποσιώπηση μιας άλλης, να κατανοήσει όλα αυτά ως διεργασίες που γίνονται από άτομα τα οποία είχαν διάφορα κριτήρια αλήθειας και ήθελαν την επικράτηση μιας συγκεκριμένης θεωρίας που πίστευαν ότι είναι αληθής. Ένα άλλο παράδειγμα. Πάρα πολλές φυλές στο νησί Βορνεο πιστεύουν ότι η έκλειψη ηλίου είναι η επίθεση που γίνεται κατά καιρούς στις ζωογόνες δυνάμεις της φύσης – όπως είναι – ο ήλιος από τα πνεύματα του κακού και του θανάτου. Κάθε φορά, λοιπόν, που φαίνεται να γίνεται κάποια έκλειψη, παίρνουν όλοι τα όπλα τους και μαζί οτιδήποτε δημιουργεί τρομερό θόρυβο, βγαίνουν σε μέρη ανοικτά και αρχίζουν να κάνουν το παν για να τρομάξουν τις δυνάμεις του κακού ώστε να μην καταβροχθίσουν τον ήλιο. Και βέβαια δεκάδες αιώνες τώρα δεν έχουν ποτέ πέσει έξω. Πάντοτε καταφέρνουν να διώξουν τα κακά πνεύματα. Πάντοτε επιβεβαιώνονται. Εδώ δεν ισχύει ούτε καν ο Πόπερ. Είναι αδύνατο να βρεθεί έστω ένας κύκνος που να μην είναι άσπρος και να μπορεί να διαψευστεί η θεωρία. Και ο λόγος που είμαστε κατηγορηματικοί ότι δεν διαψεύστηκαν ποτέ και ότι δεν υπάρχει περίπτωση να διαψευστούν στο μέλλον είναι επειδή εμείς γνωρίζουμε ποια είναι η αληθινή θεωρία. Πιστεύω ότι για τον ιστορικό της επιστήμης η κατάσταση αυτή θέτει τόσα ενδιαφέροντα ερωτήματα που αφορούν στην ιστορία της επιστήμης όσα και η μελέτη του όποιου πιο καθιερωμένου θέματος.

Οι επιστήμες προβάλλονται ως διαπολιτιστικές και διεθνικές. Προβάλλονται, δηλαδή, ως ένας λόγος καθολικός. Θεωρώ ότι η ιστορία των επιστημών πρέπει να αναγνωρίσει και να κατανοήσει όχι τόσο την καθολικότητα της

επιστήμης όσο την τοπικότητά της. Ενδιαφέρον για έναν ιστορικό της επιστήμης έχουν ερωτήματα όπως: Γιατί τα μαθηματικά είχαν την συγκεκριμένη ώθηση στην Γαλλία του 18ου αιώνα; (και όχι τόσο πολύ η διερεύνηση των μαθηματικών τον 18ο αιώνα γενικά). Γιατί οι πειραματικές διαδικασίες πήραν τέτοια μεγάλη έκταση στην Ολλανδία του 18ου αιώνα; (και όχι τόσο πολύ η ιστορία καθιέρωσης των πειραματικών διαδικασιών). Γιατί ο ατομισμός αναβίωσε και έγινε αποδεκτός στην Αγγλία του 19ου αιώνα; (και όχι τόσο πολύ η ιστορία του ατομισμού) κ.ο.κ.

Σημασία, πιστεύω στην ιστορία της επιστήμης, έχει η κατανόηση των διαφοροποιήσεων και αποκλίσεων από τον αρχέτυπο λόγο που καθιερώνεται με την διατύπωση μιας θεωρίας. Η διατύπωση μιας θεωρίας σε βιβλίο, π.χ., είναι η διαδικασία ανάδειξης του αρχέτυπου λόγου της θεωρίας απογυμνωμένου από κάθε τοπικό στοιχείο που θεωρείται ότι είναι εμπόδιο στην ανάδειξη της καθολικότητας του επιστημονικού λόγου. Συνήθως γίνεται κριτική ότι στα διδακτικά βιβλία δεν συμπεριλαμβάνεται η ιστορία της συγκεκριμένης επιστήμης. Κατά μία έννοια είναι μια άδικη κριτική. Γιατί αυτό που παρουσιάζεται στα βιβλία είναι κάτι το τεχνητό. Είναι κάτι που δεν μπορεί να έχει ιστορία γιατί για να γίνει θεωρία σε βιβλίο πρέπει να απογυμνωθεί από την ιστορία του, όχι γενικά και αόριστα, αλλά από την ιστορική του τοπικότητα. Δεν είναι δυνατό να υπάρχει ιστορία της επιστήμης παρά μόνο ιστορίες των επιστημών. Η κάθε επιστήμη είναι το πλέγμα των πολύμορφων πρακτικών που δίνει ταυτότητα στη συγκεκριμένη κοινότητα και διαμορφώνει την κουλτούρα της. Η ιστορία της κάθε επιστήμης είναι η μελέτη αυτού του πλέγματος των μορφών παραγόντων: Των χαρακτηριστικών του συγκροτητικού λόγου της κάθε επιστήμης, των νομοποιητικών διαδικασιών για την καθιέρωση των νέων μεθόδων και προβλημάτων προς διερεύνηση, των συναινετικών διεργασιών ώστε η κοινότητα να συναινέσει στους κανόνες άσκησης της επιστήμης και των δημόσιων διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις διαφορετικές τοπικότητες.

5. Πιστεύω ότι η δημοσίευση του άρθρου

του Σόκαλ έγινε αφορμή μιας επίθεσης ενάντια σε όλους που ασχολούνται με την κοινωνική ιστορία της επιστήμης. Νομπελίστες θεώρησαν ότι προστατεύουν το κύρος της επιστήμης δηλώνοντας κατηγορηματικά ότι η φύση είναι αντικειμενική και ότι δεν είναι δυνατό να κατασκευάζονται κοινωνικά οι θεωρίες. Όμως, αυτές οι φαινομενικά αφελείς διαπιστώσεις έχουν μια παράλληλη ατζέντα. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της ιστορίας των επιστημών, που η κοινότητα των ιστορικών της επιστήμης δεν κυριαρχείται και δεν καταδυναστεύεται από επιστήμονες που κάνουν και ιστορία. Η κοινότητα των ιστορικών έχει επιτέλους αποκτήσει τα δικά της αυτόνομα χαρακτηριστικά, και οι όροι συγκρότησής της σήμερα δεν καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά της κουλτούρας των επιστημόνων κυρίως, δε, των φυσικών επιστημών. Ο λόγος της και οι προσεγγίσεις της έχουν μολοσιστεί από πολλά ρεύματα και έχουν αποδώσει εξαιρετικά σημαντικές μελέτες. Και το σημαντικότερο: έχουν για πρώτη φορά προταθεί απαντήσεις σε ιστορικά ερωτήματα και η ιστορία της επιστήμης άρχισε να απομακρύνεται από το να είναι η αφήγηση, σε απλούστερη γλώσσα, των δυσνόητων θεωριών του παρελθόντος. Το φαινόμενο Σόκαλ, είναι και ως ένα βαθμό η διεκδίκηση της ιστορίας της επιστήμης από αυτούς που ουσιαστικά την ασκούσαν τόσο καιρό αλλά που εκποτίστηκαν. Δηλαδή, τους επιστήμονες. Με άλλα λόγια η διαμάχη είναι εν πολλοίς και μια διαμάχη για το ποιος έχει τον πρώτο λόγο στην ιστορία της επιστήμης. Οι επιστήμονες ή οι ιστορικοί της επιστήμης; Η υπόθεση Σόκαλ, η οποία πρέπει να τονιστεί αναστάτωσε κυρίως την Αμερική, συμπεκνώνει και δυο αμιγή χαρακτηριστικά της αμερικανικής κοινωνίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ο ακραίος πούριτανισμός και το σύνδρομο του ήρωα-πωλητή αυτού που αποκαλούν salesman.

Στην διάρκεια του 20ού αιώνα η αμερικανική κοινωνία έζησε απίστευτες περιόδους εξαγνισμού. Το ιδεολογικό υπόβαθρο της ποταπαγόρευσης, του αντικομμουνισμού και της αντικαπιτιστικής εκστρατείας ήταν το ίδιο και για τα τρία. Η καθάρση του σώματος, του πνεύματος και της κοινωνίας από τις βλαβερές ουσίες και ιδέες και η ανάδειξη

ενός προτύπου πνευματικής και σωματικής υγείας είναι το σταθερό και διαχρονικό μήνυμα του αμερικανικού πουριτανισμού. Η μεγάλη προβολή και εκμετάλλευση του φαινομένου Σόκαλ και η έντονη προσπάθεια να μας πείσουν ότι αυτό που είναι υπό αμφισβήτηση από το κυρίαρχο ρεύμα των ιστορικών της επιστήμης είναι η αντικειμενικότητα της φύσης, δεν είναι τίποτα άλλο από την προσπάθεια εξοστρακισμού της κοινωνικής ιστορίας της επιστήμης. Και δεν παύει να μας το θυμίζει ο ίδιος ο Σόκαλ. Σε κάθε του άρθρο, ομιλία και συνέντευξη αυτοπροβάλλεται ως ο εγγυητής του ορθού λόγου, ως το άτομο που με την πράξη του θέλησε να υποδηλώσει ότι πολλά περιοδικά δεν προσέχουν επαρκώς την συνέπεια της επιχειρηματολογίας των άρθρων που δημοσιεύονται. Το αποκορύφωμα των φαντασιώσεων του Σόκαλ είναι στην ανταπάντησή του στην επιστολή των αρχισυντακτών του *Social Text* Bruce Robbins και Andrew Ross: «Ο στόχος μου δεν είναι να υπερασπιστώ την επιστήμη από τις βάρβαρες ορδές της κριτικής (literary criticism), αλλά να υπερασπιστώ την Αριστερά από ένα κομμάτι του εαυτού της που είναι πολύ της μόδας. Μαζί με πολλούς άλλους που προέρχονται από διαφορετικά γνωστικά αντικείμενα, απαιτώ για την Αριστερά να επιστρέψει στις διαφωτιστικές της ρίζες». Αν αυτή η πρωτοβουλία του Σόκαλ να ξαναφέρει την Αριστερά στον ίδιο δρόμο δεν ήταν φαιδρή, θα ήταν τόσο ανησυχητική και ανατριχιαστική όσο και οι πρωτοβουλίες του Μακάρθου.

Το άλλο όμως χαρακτηριστικό της αμερικανικής κοινωνίας είναι ο ιδιάζων ρόλος του πωλητή του οποίου η επιτυχία ή η αποτυχία εξαρτάται αποκλειστικά από τον ίδιο, μικρή παραλλαγή του αμερικανικού μύθου του φτωχού πλην όμως εργατικού και τίμιου νέου που καταφέρνει να γίνει πρόεδρος των ΗΠΑ. Ο πωλητής έχει εμπνεύσει και αριστουργήματα: *Ο Θάνατος του Εμποράκου* του Μίλλερ, τα *Οικόπεδα με Θέα* του Μάιμετ και το *Φάργκο* των αδελφών Κοέν σχολιάζοντας το αδιέξοδο διαφόρων πωλητών προβάλλουν και το αδιέξοδο του βασικού ιδεολογήματος του αμερικανικού καπιταλισμού. Το σύστημα δίνει πολλές ευκαιρίες και εξαρτάται από το κάθε άτομο ξεχωριστά

πόσο θα τα καταφέρει να αξιοποιήσει το σύστημα. Οι απελπισμένοι salesmen των έργων πιστεύουν βαθύτατα ότι το προϊόν που προσφέρουν είναι απολύτως αναγκαίο και χρήσιμο στους καταναλωτές αλλά κάθε φορά που σκέφτονται να κάνουν το μεγάλο άλμα με κάποιο κόλπο που θα ξεγελάσει το σύστημα, βρίσκονται σε ένα μεγαλύτερο αδιέξοδο. Κάπως έτσι είναι και με τον Σόκαλ. Ο ίδιος και οι φίλοι του περιφέρουν ένα αγαθό για το οποίο, απ' ό,τι φαίνεται, πολλοί ενδιαφέρονται αλλά λίγοι το αγοράζουν. Πολλοί, δηλαδή, ενδιαφέρονται για το μπούγιο και το θέαμα, ελάχιστοι, όμως, φαίνεται να είναι διατεθειμένοι να πιστέψουν ότι πρέπει να επιστρέψουμε στην θετικιστική θεώρηση σαν την μοναδική μέθοδο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε στην εκδήλωση που οργάνωσε το Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 23 Φεβρουαρίου 1997. Στην εκδήλωση συμμετείχαν, επίσης, με εισηγήσεις οι: Θ. Αραμπατζής, Σ. Βιρβιδάκης, Β. Κιντή, Κ. Κριμπάς, Θ. Τζαβάρας.

2. Αναλυτική αναφορά για όλη τη διαδικασία σχετικά με τη δημοσίευση του άρθρου υπάρχει στο σημείωμα που δημοσιεύει στο *Lingua Franca* (τεύχος Ιουλίου-Αυγούστου 1996) ο Andrew Ross, ένας από τους δύο αρχισυντάκτες του *Social Text*.

ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΧΘΡΟΥ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΛΕΣΒΟ του Σπύρου Καράβα

ΕΙΝΑΙ γνωστό το επεισόδιο με τις ελληνοτουρκικές σημαίες στη Μυτιλήνη: στις 21 Μαρτίου, ημέρα των πρώτων πρυτανικών εκλογών στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, τρεις φοιτητές του τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας αποπειράθηκαν να αναρτήσουν, στο προαύλιο του Πανεπιστημίου, την τουρκική σημαία μαζί με την ελληνική, στο πλαίσιο της «ελληνοτουρκικής φιλίας» κατά δήλωσή τους. Τελικά η απόπειρα δεν τελεσηφόρησε και η τουρκική σημαία τοποθετήθηκε σε καλάμι δίπλα στην ελληνική.

Το συμβάν έληξε γρήγορα καθώς τα αποτελέσματα των πρυτανικών έγιναν γνωστά, επισκιάζοντας το όποιο ενδιαφέρον και τα

όποια σχόλια ενδεχομένως προκαλούσε το εύστοχο ή άστοχο της εν λόγω ενέργειας. Σίγουρο είναι ότι κανείς δεν σκέφθηκε ούτε υποπτεύθηκε ότι οι τρεις φοιτητές ήταν ανθέλληνες, προβοκάτορες, προδότες του έθνους ή και πράκτορες των Τούρκων: ότι ήταν εν ολίγοις το αυγό του φιδιού που έτρεφε στον κόρφο της, εν αγνοία της, η αιολική γη της Μυτιλήνης. Άλλωστε οι περισσότεροι από την πανεπιστημιακή κοινότητα, δεν γνώριζαν καν το συμβάν.

Όλοι τους διαψεύστηκαν οικτρά. Όχι γιατί τους έλειπε η απαιτούμενη φαντασία αλλά γιατί τα ΜΕΣΑ ήταν εκεί, καθώς, τα δύο τηλεοπτικά συνεργεία παραδοκούσαν να πάρουν τις δηλώσεις νικητών και ηττημένων. Και τα κανάλια είχαν διαφορετική άποψη: το επεισόδιο με τις σημαίες, αντίθετα με τις πρυτανικές, είχε πανελλήνιο ενδιαφέρον. Δηλαδή μπορούσε να «πουλήσει». Και πράγματι πούλησε: Έγινε το κατάλληλο μοντάζ σε εικόνα και ήχο, σκηνοθετήθηκε τηλεοπτικό «σκετς» με ξυλοδαρμό των «προδοτών» από τάχα εντόπιους εθνικόφρονες, εμπλουτίστηκε το υλικό με δακρύβρεχτους σχολιασμούς για το σύμβολο του ελληνισμού που «ατιμάστηκε», ένα βήμα μόλις μακριά από τους προαιώνιους και βάρβαρους εχθρούς μας. Ο στόχος προφανής: να συγκλονισθεί η κοινή γνώμη. Και η κοινή γνώμη «συγκλονίστηκε».

Τρία εικοσιτετράωρα αργότερα το μυτιληναϊκό επεισόδιο θα πάρει διαστάσεις εθνικής τραγωδίας. Τα κεντρικά τηλεοπτικά κανάλια (ΣΚΑΪ και ΜΕΓΑ κυρίως) θα προβάλουν το επεισόδιο στις 24 Μαρτίου για να το συνδέσουν, τεχνητά, με την εθνική επέτειο και να συνειδητοποιήσει ο κάθε υγιώς σκεπτόμενος πολίτης αυτού του κράτους ότι πρέπει να συνεχίσει τον αγώνα του '21, καθώς ο εχθρός παραμονεύει.

Συγχρόνως θα εκπληρωθεί και η ρήση ότι «καλός πολίτης είναι ο ενημερωμένος πολίτης». Έτσι ο καλά ενημερωμένος πολίτης της Μυτιλήνης θα αντιδράσει. Ένα μπαράζ ανακοινώσεων-δηλώσεων-καταγγελιών και απειλών, επωνύμων και κοινών θνητών θα κατακλύσει τα όργανα της τοπικής δημοσιογραφίας. Η πανλεσβιακή κατακραυγή, η απειλή κατά της σωματικής ακεραιότητας των τριών φοιτητών, θα οδηγήσει τους φε-